

Θανάσης Β. Κούγκουλος

Για τον Μιχάλη Γιαννά*

Αισθάνομαι ιδιαίτερα ευτυχής που σήμερα στον τόπο μου, στην Αλεξανδρούπολη, προλογίζω μία εκδήλωση για τον Μιχάλη Γιαννά, καθώς το λογοτεχνικό του έργο και ο δικός του τόπος, η πετραία Ήπειρος, σημάδεψαν τις επιλογές μου ως αναγνώστη. Με τον άνθρωπο Γιαννά βρεθήκαμε λίγες φορές στην Αθήνα και στην Ήπειρο, όπου είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω πόσο καλοσυνάτη και τρυφερή ψυχή έχει, αλλά ο ποιητής Γιαννάς εδώ και πάρα πολλά χρόνια με συντροφεύει συστηματικά στη χαρά και στη λύπη με τους στίχους του. Ιδίως θα έλεγα στη λύπη, γιατί τότε η ανάγκη να αποτραβηχτεί κανείς και να αναζητήσει παραμυθία είναι εντονότερη. Αυτό για μένα είναι το μεγαλύτερο κέρδος πέρα από την όποια περιστασιακή φιλολογική ενασχόλησή μου με την ποίηση και την πεζογραφία του. Κι όντως σήμερα είναι δύσκολο ο αναγνώστης να ανακαλύψει γνήσια ποιητική φλέβα, να βρει μια ζεστή ποιητική φωνή που να γίνει συνέταιρος στη ζήση του. Απ' αυτήν την άποψη ο Μιχάλης Γιαννάς είναι ένας πολύ πλούσιος χρυσωρύχος και σας τον συνιστώ ανεπιφύλαχτα για παρέα. Ζητώ συγνώμη για τον κάπως προσωπικό τόνο της παρέμβασής μου, αλλά ομολογώ ότι η απεριφραστή εκτίμησή μου για την ποίησή του μου επιβάλλει αυτό το ύφος.

Πριν από 17 χρόνια, στο πρώτο τεύχος του φοιτητικού περιοδικού «Πολιτισμικές Μορφές», που έβγαζε μια ομάδα φοιτητών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, είχα δημοσιεύσει μια σύντομη κριτική για τη δεύτερη έκδοση της ποιητικής συλλογής του Μιχάλη Γιαννά «Γυάλινα Γιάννενα». Διαβάζοντας τώρα το παραπάνω κείμενο μου, που δεν αποφεύγει βέβαια τις υπερβολές και τις αοριστολογίες, θα ήθελα να σταθώ σ' ένα-δυο σημεία του. Έγραφα λοιπόν τότε: «Ο Γιαννάς, γόνιμη πλέον ποιητική γραφή της γενιάς του 70, με την παρούσα συλλογή επιστρέφει στη γεωγραφία του τρυφερού του βίου, το ορεινό τοπίο της παιδικής του ηλικίας, καθώς κατάγεται από την Ήπειρο. Και το βουνό τον κυνηγάει στην ανάδυση του ποιήματος: *Τον ξέρω αυτό τον τόπο / ξαναπέρασα παιδί με το πουλάρι μου.*». Και αμέσως μετά: «Η ποίηση του Γιαννά ταξιδεύει σε γνώριμα μονοπάτια. Μοναξιά, νύχτα, σκοτάδι, ανωνυμία, παράδοση, θάνατος, γυναίκα, ανεπιπλήρωτος πόθος, έρωτας». Νομίζω πως το

* Αδημοσίευτο κείμενο. Ανακοινώθηκε σε εκδήλωση για το λογοτεχνικό έργο του Μιχάλη Γιαννά που διοργάνωσε το βιβλιοπωλείο «Παπασωτηρίου» στην Αλεξανδρούπολη, την Πέμπτη 18 Οκτωβρίου 2007.

συνολικό στίγμα του Γιαννά σκιαγραφείται ως ένα βαθμό από τις προηγούμενες ελλιπείς παρατηρήσεις, ιδίως με την επισήμανση δύο κεντρικών αξόνων στην ποίησή του: α) του γενέθλιου τόπου και της πολλαπλής του επίδρασης και β) της παράδοσης, υπό την έννοια τόσο του αγροτικού εθιμικού πλαισίου όσο και του δημοτικού τραγουδιού ή της παραδοσιακής ελληνικής ποίησης. Ωστόσο η πρώιμη κριτική μου δεν εντόπιζε την ουσία του πράγματος. Ο γενέθλιος τόπος και η δημιουργική επαφή με την παράδοση δεν είναι απλώς δύο δομικά στοιχεία της ποιητικής του, αλλά από αυτά αρδεύεται τόσο εντυπωσιακά και αβίαστα ο λόγος του, έτσι ώστε η φωνή του Μιχάλη Γιαννά να αποκτά μια ιδιόμορφη, αναγνωρίσιμη και απολύτως ρυθμική χροιά. Η ιδιαίτερη πατρίδα με ό,τι συνεπάγεται (οδυνηρές ιστορικές μνήμες, βιώματα, ήχοι και ηπειρώτικο ήθος) σε συνδυασμό με τη βαθιά γνώση της λογοτεχνίας, προφορικής και γραπτής, συγκροτεί την ιδιαίτερη ποιητική περιοχή του Γιαννά, που χωρίς αμφιβολία έχει σπάνια ποιότητα και εσωτερική μελωδία.

Περνώ όμως σε ορισμένα απαραίτητα για τη γνωριμία μας με τον ποιητή Μιχάλη Γιαννά βιογραφικά δεδομένα. Ο Γιαννάς γεννιέται στον Τσαμαντά Θεσπρωτίας το 1944. Από το 1962 ζει και εργάζεται στην Αθήνα. Στο κλεινόν άστυ έρχεται για να σπουδάσει Νομικά, εντούτοις γρήγορα αναγκάζεται να δουλέψει σε διάφορες εργασίες προς βιοπορισμό. Γίνεται εργάτης σε εργοστάσιο φερμουάρ, πωλητής για μια δεκαπενταετία στο βιβλιοπωλείο «Δωδώνη», που εξειδικεύεται στην ηπειρώτικη βιβλιογραφία, συνεργάζεται με την κρατική τηλεόραση ως επιμελητής λογοτεχνικών εκπομπών και σεναριογράφος ενώ επίσης για ικανό χρονικό διάστημα εκτελεί χρέη κειμενογράφου σε διαφημιστική εταιρεία. Μέσα σ' αυτό το ρευστό εργασιακό περιβάλλον διαμορφώνεται ο ποιητής, μακριά από τη γενέτειρά του, αν και το πρώτο του ποιητικό βιβλίο το εκδίδει λίγο αργά, τουλάχιστον σε σχέση με τους ποιητές της γενιάς του, σε ηλικία 34 ετών. Βέβαια στον λογοτεχνικό περίγυρο έχει ήδη αποκτήσει κάποια φήμη πριν παρουσιαστεί με βιβλίο, π.χ. όπως μαθαίνουμε από μία συνέντευξή του στο περιοδικό «Ρεύματα», ο Φίλιππος ο Βλάχος τον αποκαλούσε ποιητή έχοντας διαβάσει μόνο χειρόγράφα του. Από το 1978 και έκτοτε εκδίδει τις ποιητικές συλλογές «Αιάθιστος δειπνος», «Μαύρα Λιθάρια», «Γυάλινα Γιάννενα», «Παραλογή», «Τα μικρά 1969-1999» και «Ο ύπνος του καπνιστή», στην οποία επανέρχεται εν μέρει στην πεζογραφία έπειτα από το περίφημο αφήγημα «Μητριά Πατρίδα». Παράλληλα συμμετέχει στην ομαδική συλλογή «Ανθοδέσμη» μαζί με τους Καψάλη, Κοροπούλη και Λάγιο, μεταγράφει το «Άσμα Ασμάτων» και δημοσιεύει τα τραγούδια του με τον τίτλο «Στίχοι: Μιχάλης Γιαννάς». Το 1994 τιμάται με το Κρατικό Βραβείο Ποίησης για την συλλογή «Παραλογή». Η στιχουργία είναι από τις πιο γνωστές δραστηριότητες του στο ευρύ κοινό εφόσον στίχοι του έχουν μελοποιηθεί από εξέχοντες Έλληνες και ξένους συνθέτες: Μ. Θεοδωράκης, Ν. Μαμαγκάκης, Ν. Ξυδάκης, Δ. Παπαδημητρίου, Ν. Κυπουργός, G. Bregovic, κ.α.

Παρά το γεγονός ότι από νωρίς αναγνωρίστηκε το ποιητικό του ταλέντο [σημειώνω ότι ο καθηγητής Γ.Π. Σαββίδης υποστήριζε για τα «Γυάλινα

Γιάννεννα» πως: *αν εξαιρέσουμε τις 23 σελίδες ποιητικής ύλης της πρώτης συλλογής του Καβάφη (Γιοήματα, 1904), δεν μπορώ να θυμηθώ άλλη "πλακέτα" που να σου επιβάλλεται έτσι αυθωρεί με την μαστορική λιτότητά της και την ανθρώπινή της γνησιότητα]* παρά λοιπόν την αυθόρμητη ευμενή υποδοχή της ποίησής του, δεν έχει προσεχθεί μέχρι στιγμής αναλόγως από τη φιλολογική έρευνα, αν και δεν μπορούμε να πούμε ότι την άφησε και αδιάφορη. Κυρίως το ποιητικό και πεζογραφικό του έργο έχει μελετηθεί αποσπασματικά από την ομάδα των διδασκόντων και των μεταπτυχιακών της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, προφανώς εξαιτίας της συνάφειάς του με τον χώρο της Ηπείρου. Σημαντικές προσεγγίσεις για το σύνολο της ποίησής του, τον ρυθμό και το μετρικό της σύστημα, τον δεσμό της με τον δεκαπεντασύλλαβο, τη θεματική της και τη διακειμενική της σύνδεση με τους Κώστα Κρυστάλλη, Δημήτρη Χατζή και Χρήστο Μπράβο, έχουν προταθεί από τους μελετητές Σόνια Ιλίνσκαγια, Γεωργία Λαδογιάννη, Γιάννη Μότσιο, Θανάση Γκότοβο, Χρήστο Δανιήλ και Μαρία Ψάχου. Επιπλέον, εκτός της ομάδας των Ιωαννίνων, το πεζογράφημά του «Μητριά πατρίδα» αναλύεται στη διδακτορική διατριβή της Κωνσταντίνας Ευαγγέλου που εξετάζει το κοινωνικό περιθώριο στην ελληνική και ιταλική μεταπολεμική πεζογραφία και ο Λευτέρης Παπαλεοντίου το συγκρίνει με το αφήγημα «Οι συμμορίτες» του Λεβίου Ζαφειρίου. Ίσως ακόμη πιο ενδεικτική από τη φιλολογική έρευνα είναι η αποδοχή του Γιαννά από τους ομότεχνους του ποιητές. Από τα σχετικά κείμενα των ποιητών για τον Γιαννά εδώ αναφέρω παραδειγματικά τις περιπτώσεις του Μάρκου Μέσκου και του Ηλία Κεφάλα. Με τις περιορισμένες αυτές βιβλιογραφικές υποδείξεις θέλω μόνο να τονίσω το εύρος της απήχησης του στη σύγχρονη λογοτεχνία.

Θα αναρωτιέται κανείς από πού άραγε να προέρχεται η ποίηση του Γιαννά, που μοιάζει με βουρκωμένο κλαρίνο ή με γλυκό μοιρολόι. Δεν εννοώ ποιες είναι οι ρίζες της αλλά το πώς εμφανίστηκε ξαφνικά στο προσκήνιο μια ποίηση που σε πρώτο επίπεδο παραμερίζει τον μοντερνισμό, χωρίς να παύει να είναι επίκαιρη, και επιστρέφει με ανακούφιση στον λησμονημένο κόσμο του δημοτικού τραγουδιού. Διακρίνεται ένας κύκλος μεταπολεμικών και μεταπολιτευτικών λογοτεχνών που παρομοίως εμπνέονται από την Ήπειρο, καθώς αποτελεί τον τόπο καταγωγής τους, και τα γραπτά τους συμπυκνώνουν την τραγική ιστορική περιπέτεια της Ελλάδας στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, συμπλέκοντας το τοπικό με το εθνικό, το ατομικό βίωμα με την καθολική Ιστορία στην γενέθλια γη τους. Οι συγκεκριμένοι λογοτέχνες φαίνεται να πατούν στο δρόμο που χάραξε το ηπειρώτικο δημοτικό τραγούδι, το ιστορικό μυθιστόρημα του 19^{ου} αιώνα με την ηπειρώτικη σκηνογραφία (Αχιλλεύς Λεβέντης: *Η Τασσώ*, 1858 – Κωνσταντίνος Ράμφος: *Ο Κατσαντώνης και Αι Τελευταίαι ημέραι του Αλή πασά*, 1862) και κυρίως το ηθογραφικό διήγημα του Χρήστου Χρηστοβασίλη και η ποίηση του Κώστα Κρυστάλλη, που επικεντρώθηκαν στην Ήπειρο, δίχως όμως να αντιγράφουν ή να περιορίζονται σε μια εκσυγχρονισμένη ηθογραφική αποτύπωση του ηπειρώτικου περιβάλλοντος και των ανθρώπων του. Απλώς δείχνουν σεβασμό

και αγάπη στα παλιότερα κείμενα και χτίζουν πάνω τους, εφαρμόζοντας τους αισθητικούς κανόνες της σύγχρονης λογοτεχνίας. Η συγγένεια αυτού του κύκλου δεν είναι φιλολογικό κατασκευάσμα αλλά ομολογείται από τους ίδιους τους συμμετέχοντες. Ο Μιχάλης Γιαννάς προλογίζοντας τη μεταθανάτια ποιητική συλλογή του Χρήστου Μπράβου «Μετά τα μυθικά» περιγράφει τα όρια του κύκλου και την υφολογική του διαφοροποίηση από το υπόλοιπο σώμα της μεταπολεμικής και μεταπολιτευτικής λογοτεχνίας: *Απλώς, εμείς ήμαστε οι φάλτσοι της ορχήστρας. Λέγαμε το δικό μας τραγούδι, που δεν ταίριαζε με των άλλων. Κι ο Χρήστος (Μπράβος) τραγούδησε καλά σ' αυτή την κομπανία, στην οποία μπήκαν αργότερα ο Βασίλης Γκουρογιάννης, ο Σωτήρης Δημητρίου, ο Γιάννης Ζαρκάδης και, με το δικό του τρόπο, ο Πάνος Κυπαρίσσης, ενώ είχαν προηγηθεί ο Δημήτρης Χατζής, ο Γιάννης Δάλλας, ο Χριστόφορος Μηλιώνης, ο Νίκος Χουλιαράς.* Ο Γιαννάς υπαινίσσεται τον ίδιο κύκλο και σ' ένα κείμενό του για τον Χουλιαρά με τίτλο «Ποιος είναι, τέλος πάντως, ο Νίκος Χουλιαράς». Εκεί μεταφέρει ένα ανέκδοτο του Χουλιαρά για τον μικρό Κωστάκη που όταν η νηπιαγωγός του ζητά να τραγουδήσει το «Αχ, κουνελάκι, κουνελάκι...» εκείνος απαντά «εγώ είμαι Ηπειρώτης κυρία» και στο διάλλειμα ο Κωστάκης κάθεται σε μία γωνία και ψιθυρίζει το «Κουνελάκι» προσαρμοσμένο στο σκοπό της «κιοντούλας λεμονιάς». Έτσι κι όλη αυτή η παρέα προσαρμόζει τη λογοτεχνία της στους ηπειρώτικους σκοπούς.

Μ' αυτά τα χωμάτινα και αγνά υλικά του γενέθλιου τόπου που έχουν ιστορία αιώνων και κατεβαίνουν από το πλατύ ποτάμι της παράδοσης ο Γιαννάς οδηγείται στη συμπύκνωση του χρόνου και της εμπειρίας, όπως και οι υπόλοιποι λογοτέχνες της Ηπείρου. Όμως η ποίησή του έχει και ένα άλλο μοναδικό προνόμιο. Εσωκλείει τη σοφία της ζωής και παρά τη θλίψη της είναι κατεξοχήν παρηγορητική. Θέλω να πω πως η καταφυγή στους ρυθμούς του παρελθόντος δεν είναι επιτήδευση ύφους αλλά πραγματική μαθητεία. Από το χθες διδάσκεται το ουσιώδες, δηλαδή την εγναρτέρηση, και μας το υπενθυμίζει διαρκώς. Ακόμη κι όταν μιλά για τον θάνατο, ο λόγος του είναι πράος, γεμάτος γαλήνη και ηρεμία απέναντι στην απώλεια, διότι η απώλεια είναι μέρος της ζωής. Σας διαβάζω ένα μικρό απόσπασμα από το ποίημα «Χριστουγεννιάτικη ιστορία»:

*Ύπνε που παίρνεις τα παιδιά
πάρε και τον πατέρα απ' τις μασχάλες πιάσ' τότε
σα νά 'ταν λαβωμένος. Όπου πηγαίνεις τα παιδιά
εκεί περπάτησε τον, με το βαρύ αμπέχωνο
στις πλάτες του ν' αχνίζει.*

*Δώσ' του κι ένα καλό σκυλί
και τους παλιούς του φίλους, και ρίξε χιόνι ύστερα
άσπρο σαν κάθε χρόνο. Να βγαίνει η μάνα να κοιτά
από το παραθύρι, την έγνοια της να βλέπουμε
στα γαλανά της μάτια, κι όλοι να της το κρύβουμε
πως είναι πεθαμένη.*

Αλήθεια, πόση παρηγοριά μας δίνει η συναίσθηση της έγνοιας του αγαπημένου νεκρού κι η μνήμη του. Ωστόσο ο θάνατος έχει πάντα έναν ισχυρό αντίμαχο, τον έρωτα. Γι' αυτό και συνεχίζουμε να πορευόμαστε όρθιοι και να απαιτούμε δικαίωση κάθε μέρα του βίου μας. Αιόμη και στο πεζογράφημα *Μητριά Πατρίδα*, όπου ο μύθος εκτυλίσσεται στη σκληρή περίοδο του Εμφυλίου και όπου μητριά πατρίδα αποδεικνύεται η ίδια η Ελλάδα, η οποία από τον Εμφύλιο και έως τη μεταπολίτευση διώχνει άκαρδα τα παιδιά της, ο έρωτας προσφέρει διέξοδο και μερική λύτρωση, όπως συμβαίνει στην τραγική ιστορία της θείας Χρυσάνθης που ερωτεύεται έναν αντάρτη μόνο από τη φωνή του.

Αγαπητέ Μιχάλη Γιανά σ' ευχαριστώ ολόψυχα για την παραμυθία που μέσω της ποίησης μου χαρίζεις απλόχερα πολλά χρόνια τώρα.

Ευχαριστώ και όλους εσάς που με ακούσατε.